

המשנה ממשיכה לעסוק בדיני עבדים. ישנו אדם שחציו עבד וחציו בן חורין, כלומר, עבד שהיו לו שני אדונים, ואחד מהם כתב לו גט שחרור. אזי הוא נחשב חצי עבד וחצי בן חורין, נחלקו התנאים מה דינו (מא):

מי שחציו עבד וחציו בן חורין - עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי ב"ה. ב"ש אומרים: תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם! לישא שפחה אי אפשר - שכבר חציו בן חורין, בת חורין אי אפשר - שכבר חציו עבד, יבטל? והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר: לא תוהו בראה לשבת יצרה! אלא מפני תיקון העולם, כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, וכותב שטר על חצי דמיו.

נחלקו בית שמאי ובית הלל, מה יעשה אדם שחציו עבד וחציו בן חורין? בית הלל סוברים שעובד את רבו יום אחד, ואת עצמו יום אחד, מפני שהוא חצי עבד וחצי בן חורין. אך בית שמאי סוברים שאי אפשר לעבד להיות חצי, משום שאין הוא יכול לישא אשה, לא שפחה ולא בת חורין. העולם נברא ליישוב, ע"כ יש לקיים את מצוות פריה ורביה. לכן יש לשחרר את העבד לגמרי, ויכתוב העבד שטר על חצי דמיו.

ומקשים התוספות, כיצד יכול העבד לקיים מצוות פריה ורביה עם שפחה? הרי בגמרא ביבמות מוכח שמתגייר ועבד אינם מקיימים פרו ורבו, וזה לשונם (ד"ה לישא):

וא"ת אפי' יכול לישא שפחה הא אינו מקיים בכך פריה ורביה כדמוכח בפ' הבא על יבמתו (יבמות סב.) גבי היו לו בנים קודם שנתגייר ונתגייר דאמר הכל מודין בעבד שאין לו חיים! וי"ל דאם היה יכול לקיים 'שבת' כל דהו משום מצות פרו ורבו לחודיה לא הוה כפינן לרבו דלא מיחייב בה כיון דאנוס הוא.

ותרצו, שאם היה יכול לישא שפחה, אזי היה מקיים העבד מצווה פו"ר בכל שהוא (כלומר, במקצת מצוות פו"ר). ואין לכפות את רבו, שהרי לא מחויב העבד במצווה פו"ר באופן שלם כיון שהוא אנוס.

ויש לעיין בביאור התוס', א"כ מה טענת ב"ש 'לישא שפחה אי אפשר'? (עוד הקשו המפרשים, מדוע שלא ישא ממזרת או חצי שפחה חצי בת חורין).

עולה מהאמור, שכל הטעם שבית שמאי מביאים הם סימן ולא סיבה. כלומר, אסור שיהיה קיים בעולם חצי עבד וחצי בן חורין, סימן לדבר- שהוא אינו יכול להתחתן. ואולי זה המשמעות הראשונית "תקנתם את רבו" האדון מקבל את השלם, אך "את עצמו לא תקנתם"- העבד הוא חצי ואינו שלם!

מחלוקת זו בין בית הלל לבית שמאי, נדירה מאוד. בדרך כלל במשנה מוצגים דברי בית שמאי לפני בית הלל (בעשרות מח'). נראה לענ"ד שהסיבה לכך היא מה שאומרת הגמרא בעירובין (יג):

אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל. וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן - מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן.

בית הלל מקדימין את דברי בית שמאי לפני דבריהם, ומבאר ביתר שאת תוס' רי"ד מדוע הקדימו, וזה לשונו (ד"ה ושונין):

ושונין דבריהן ודברי ב"ש פ' היו שונין הטענות והתשובות שה' אומר להן ב"ש ומקדקין בהן ומתוך שמקדקין בראיותיהן ובראיות של ב"ש עומדין על בורים של דבר ומכוונין אליבא דהילכתא אבל ב"ש לא ה' משגיחין בדברי ב"ה לדקדק בהן ומתוך כך לא עמדו על בורי' של דבר שלא ה' נראין להן אלא דבריהן.

כלומר, הקדמת הדברים היא בשביל שיוכלו לעיין בדבריהם, ואולי ישנו את דעתם, ויגיעו להלכה המזוקקת שמורכבת משלל הדעות. "נוחין ועלובין היו, ושונין דבריהם ודברי בית שמאי" כדי שיהיו מכוונים אליבא דהילכתא, וכך גם ההכרעה במשנה שלנו: "וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש" (מא):

במשנה שלנו דברי בית הלל הוקדמו לפני דברי בית שמאי, בכדי להדגיש לנו שהם חזרו להורות כמו בית שמאי. נראה שהמשנה באה בצורה כזו, ואיננה זזה ממקומה (עיי' רש"י חגיגה ב. ד"ה משנה) משום שיש נקודה מהותית המבדילה גם בהוה אמינא בין בית שמאי לבית הלל.

כידוע בית שמאי סוברים ששמיים נבראו תחילה, ובית הלל סוברים שהארץ נברא תחילה. ההבדל בין השמיים לארץ ברוך, הארץ מלאה בשברים וקשיים "והארץ היתה תוהו ובוהו", והשמיים מבטאים את השלם "עושה שלום במרומיו" (בחינת השלם). נראה שבנקודה המשמעותית, בית הלל מבינים שיש אדם שהוא חצי עבד וחצי בן חורין, משום שכך טבע הארץ. אך בית שמאי אינם מוכנים לקבל עולם חצוי, הם רואים את השלם והמתוקן "את עצמו לא תקנתם!?" (ותן לחכם ויחכם עוד).